

PLANOLOGIE, VOORZICHTIGE, VERMETELE VORMGEVING

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET
AMBT VAN HOGLERAAR IN DE PLANOLOGIE
AAN DE LANDBOUWHOGESCHOOL TE WAGENINGEN
OP VRIJDAG 17 MAART 1967

DOOR

Ir. W. J. G. VAN MOURIK

H. VEENMAN & ZONEN N.V. - WAGENINGEN

*Mijne Heren Leden van het Bestuur van de Landbouwhogeschool,
Dames en Heren Hoogleraren, Lectoren, Docenten en
Leden van de Wetenschappelijke Staf,
Dames en Heren Studenten,
en voorts Gij allen die door Uw aanwezigheid blijk
geeft van Uw belangstelling,*

Zeer gewaardeerde toehoorders,

De grote historicus HUIZINGA zou half december 1940 een rede uitspreken, welke tot titel had 'Hoe bepaalt de geschiedenis het heden'. In de tekst voor deze rede, die nimmer werd uitgesproken, komt de volgende passage voor:

'Ik kan niet nalaten hier even een zijpad van mijn betoog in te slaan, waarmee ik de meesten onder u zal ontstemmen. Het is wel eens goed, door een betoog even ontstemd te worden. Ik pleeg voor mij zelf een aantal geestesgesteldheden, die voortdurend de beschaving in het algemeen, en in het bijzonder de jeugd van heden (1940) met zekere gevaren bedreigen, te betitelen als de vier of vijf fontes errorum, bronnen van dwaling. De rij luidt als volgt:

1. het nieuwe is altijd beter dan het oude;
2. verandering is altijd beter dan behoud;
3. organisatie is altijd beter dan persoonlijke handeling;
4. het algemene is altijd gewichtiger dan het bijzondere;
5. de jongeren zijn altijd wijzer dan de ouderen.¹⁾

Het is of inderdaad iemand opstaat en hem geërgerd antwoordt wanneer we horen zeggen:

'Het is niet alleen dat, wat wij van vader en moeder geërfd hebben dat in ons spookt. Het zijn allerhande oude afgestorven opvattingen en allerlei oud dood geloof en zulke dingen meer. Het is niet levend in ons; maar het zit er toch en wij kunnen het niet kwijt raken.

Als ik alleen maar een courant opneem en er in lees, is het net of ik spoken tussen de regels zie sluipen. Er moeten overal spoken leven in het hele land. Zij moeten er in massa zijn als het zand der zee, dunkt mij. En dan zijn wij zo godsjammerlijk lichtschuw allemaal...'

Dit citaat is ontleend aan 'Spoken' van IBSEN, een gesprek tussen de dappere mevrouw Alving en de caricaturaal-conservatieve dominee Manders.²⁾

Preluderend op wat ik vanmiddag tot u wil gaan zeggen, maak ik enkele opmerkingen over deze beide citaten.

In het eerste citaat is de voorzichtige wetenschapsman aan het woord, die niets wegdoet dat nog ooit nuttig zou kunnen zijn. Hij kleedt zelfs de desbetreffende raadgeving uiterst voorzichtig in, zijn gehoor op gevoelens van ergernis preparerend.

De scheppende kunstenaar, toneelschrijver, houdt ons in het tweede citaat een geheel andere overtuiging voor: 'Zie vooruit en niet achterom, want het voorbije is gevaarlijk als het niet voluit in ons leeft'. In een felle dialoog tussen twee sterk contrasterende karakters wordt de gedachte van IBSEN ons toegegooid, aldus een nieuwe situatie ten opzichte van onszelf scheppend die er eerst niet was.

De voorzichtige leest en onderzoekt, analyseert en concludeert, hij gaat langs gebaande wegen, de vermete le beeldenstormer-beeldenschepper springt zoals een vonk springt en vraagt van de toehoorder of toeschouwer hetzelfde. Hij schroomt om teveel kennis te nemen van prestaties op zijn gebied uit vrees voor spoken.

Hij maakt van contrasten gebruik om duidelijk en indringend te zeggen of te doen wat hij te zeggen of te doen heeft. Zo is zijn handelen steeds en noodzakelijk verbonden met vormgeving.

Met behulp van deze motieven wil ik u nu enige gedachten over mijn vakgebied voorleggen die ik de titel heb gegeven '*Planologie, voorzichtige, vermete le vormgeving*'. In het algemeen zijn die gedachten van toepassing op de verschillende niveaus en manieren waarop de planologie wordt beoefend.

Het milieu waarin wij leven zal tegelijk voorzichtig wetenschappelijk en vermetel beeldenstormend-beeldenscheppend moeten worden benaderd. We zijn ervoor verantwoordelijk dat bewaard en behoed wordt wat in ons leeft en ons wezenlijk verrijkt, maar dat wordt vernietigd wat ons als een spook benauwt. We zijn er bovendien voor verantwoordelijk dat nu gemaakt wordt wat de toekomst vraagt. Het is zonneklaar dat de laatste verantwoordelijkheid ons voor de moeilijkste problemen stelt. Niemand van degenen, die deze problemen in eerste instantie op te lossen krijgen, zal zich alleen bewarend of alleen vernietigend of alleen scheppend kunnen opstellen, samen, in samenwerking zal de taak moeten worden aangevat en zal ieder naar zijn geaardheid moeten bijdragen. Daarbij zullen allen de vormgeving van het milieu van de toekomst als de belangrijkste moeten zien en van daaruit de andere aspecten hun waarde geven. Het vraagt daarbij oefening om nooit tevreden te zijn met de alternatieven die de zoekende wetenschap oplevert, maar steeds te blijven zoeken naar andere alternatieven die spronggewijze zijn benaderd. Het vraagt begrip voor de 'heelheid', waarover TELLEGEN spreekt³). Het vraagt veel moed omdat dit handelen vrijwel onherstelbaar is wanneer er foutief is gesprongen.

Het gezamenlijk denken over ons milieu, dat ten dele aanwezig is,

ten dele bestemd voor de asemmer, en ten dele nieuw gemaakt moet worden, en dat laatste vooral, brengt ons middenin de vragen van de planologie. ROUGE definieert de planologie als *'la meilleure adaptation réciproque possible, de l'espace et de la société'*. Er is sprake van fysieke mogelijkheden en verlangens van de menselijke samenleving en beide zijn relatief. Terecht vult STEIGENGA aan dat het niet om één mogelijkheid gaat (maar om alternatieven⁴). Zelf zou ik behoefte gevoelen in de definitie uit te drukken dat het nog nauwelijks om een afgesloten wetenschap en kunst gaat maar om een in beweging zijnd denk- en werkgebied van mensen in dialoog.

Wanneer we ons trachten voor te stellen, welke mogelijkheden en welke besluiten hieronder begrepen zouden kunnen worden, duizelt het ons en gevoelen we behoefte aan beperking. Want vaag zijn de grenzen die we om het gebied der planologie trekken, maar groot is juist daarom de behoefte aan duidelijkheid omtrent het gezamenlijke doel; beperking van het aantal deelnemers is daarbij nodig, om beweeglijk en bewogen de grote vraagstukken van ons allen te lijf te kunnen gaan. Temeer bestaat die behoefte aan beperking omdat een toenemend aantal mensen van steeds meer divergerende studie-patternen zich met de planologie bezighouden.

We kunnen immers de denk- en werkgroepen niet evenredig laten groeien naarmate de kennis en kunde over meer hoofden verdeeld raakt? In een iets ander verband heeft KRAAYENHAGEN in zijn intrede aan deze Hogeschool de gevaren van te grote groepen gesignaleerd en voor onjuiste procedures gewaarschuwd, toen hij zei:

'Coördineren is een werkzaamheid van geheel eigen karakter. Het is het componeren van delen tot een geheel dat meer is dan de som van de delen. In de coördinatie verliezen de delen hun autonoom karakter en winnen aan betekenis door het afgesteld zijn op de overige elementen'.⁵

KRAAYENHAGEN zet dan vervolgens uiteen dat een eindresultaat dat min of meer bij meerderheid van stemmen wordt verkregen een arm resultaat is omdat het de totaliteit niet heeft gehaald.

Het eindresultaat dat op de juiste wijze door coördinatie een totaliteit te zien geeft kan in eerste instantie alleen uit handen komen van een groep, waarvan de leden aan elkaar gewaagd zijn en er niet tegenop zien elkaar in felle dialogen te lijf te gaan, bereid om overtuigd te worden, maar niet bereid om met compromissen tevreden te zijn. Anderzijds zal deze wijze van werken alleen kunnen worden aanvaard als niet meer dan de hoofdlijnen worden getrokken. Alle details die in dit stadium niet relevant zijn, dienen achterwege te blijven.

Na deze overwegingen zou ik de planologie nu willen definiëren als: *'Het gezamenlijke denk- en werkgebied dat ten doel heeft de best mogelijke onderlinge aanpassing van de fysieke mogelijkheden en de verlangens van de menselijke samenleving, door het stellen van potenties en het voorbereiden van*

besluiten, een en ander voorzover de vorm van ons gezamenlijke milieu dat als totaliteit eist'.

Naar mijn overtuiging wordt nu de totaliteit nog steeds het beste gediend door coöperatie van polair tegengestelde figuren zoals ik in de inleiding trachtte te tekenen, de onderzoeker en de vormgever, de voorzichtige en de vermetele, de rustig voortgaande en de springer. Deze functies zullen dikwijls niet zonder meer met bepaalde opleidingen kunnen worden geïdentificeerd; toch zal alleen door concentratie en hevigheid van discussie de totaliteit worden verkregen, waarop KRAAYENHAGEN doelde.

Het trekken van de planologische hoofdlijnen zien we derhalve nog steeds in handen van

- voorzichtige onderzoekers
- vermetele vormgevers en
- bestuurders

Daarbij is de bestuurder een trait d'union; hij kiest waar sprake is van voorbereide keuze, hij stelt de procedure van voorlichting en verdere besluitvorming vast, hij doorziet niet primair de stof maar de mensen. Dat zijn enerzijds de adviseurs, zonder welke hij niet kan en die niet zonder hem kunnen, en anderzijds de burgerij, begin en eind van ons werk.

Daadwerkelijke uitvoering van de resultaten, zelfs rechtstreeks contact met de uitvoering, zijn zelden voor de verantwoording van de denk- en werkgroep. Naast deze groep treden daarvoor andere aan, samengesteld uit architecten, landschapsarchitecten, wegenbouwers, cultuurtechnici, bosbouwers, gespecialiseerde onderzoekers, enz., enz. Zo dient er hechte samenwerking te zijn van een centrale planologische groep met andere milieu-ontwerpers er omheen. Ook met andere centrale groepen in hoger of lager verband dient te worden samengewerkt. Willen we het in een beeld vatten, dan kunnen we de tamboerijn noemen.

De sprong van planologie naar tamboerijn zal voor u te vermetel zijn en daarom nadere toelichting vragen.

Misschien verdenken sommigen uwer mij ervan dat ik onopvallend de kunst in dit betoog binnensmokkel, tamboerijn doet immers aan dans denken. Laat ik deze toehoorders geruststellen. Evenals lector MEYER voor zijn openbare les heb ik de L.H.-gids geraadpleegd en het verband Landbouwhogeschool - Kunst gering bevonden.⁶⁾

Het is geen wonder. Ceres, die in het half donker van een bovengang in het Hoofdgebouw over de meesten van ons waakt, heeft in de ene hand een sikkels en in de andere een op tarwe gelijkend gewas. Zij heeft dus de handen vol en geen aandacht voor tamboerijn en dans.

Anderen menen misschien dat ik de tamboerijn met de planologie verbond om het begeleidend karakter van het instrument. Ook deze verdenking wijs ik af, op grond van wat ik tot nu toe heb gezegd.

Componeren zou daarin beter passen dan begeleiden.

Waarin bestaat de vergelijking dan wel?

Het overleg in de planologische werkgroep stel ik voor door een cirkel, evenals het overleg over een onderdeel tussen planoloog met ontwerpers van uitvoeringsplannen. Beide vormen van overleg zijn niet volstrekt afhankelijk van elkaar, en niet volstrekt zelfstandig. In een schema gebracht ziet een en ander er als een tamboerijn uit. Bovendien werken trommelvel en schellen als klankbron samen. Een-zelfde harmonisch samengaan vraagt ook de planologie.

Een kleine denk- en werkgroep, samengesteld uit sterke en sterk verschillende persoonlijkheden – dat is de korte samenvatting van het voorafgaande betoog. Daaruit kunnen mijns inziens nog twee conclusies worden getrokken. De eerste is deze:

Terecht heeft de studierichting tuin- en landschapsarchitectuur herhaaldelijk gepleit voor handhaving van de koppeling der studie voor planoloog aan die voor landschapsarchitect; terecht is ook op andere plaatsen in ons land de studie voor planoloog gekoppeld aan een andere studie (b.v. architect, socioloog, sociaal-geograaf). Zo blijft immers de centrale groep bij de geboden beperking in omvang het meest betrokken bij de vakgebieden.

De tweede conclusie luidt:

De relaties der planologische facetten dienen prioriteit te krijgen boven de facetten zelf, voorzover die ook door de ontwerpers van uitvoeringsplannen kunnen worden behandeld. De noodzaak van intensieve samenwerking met deze wordt opnieuw gesteld, de techniek van globale bestemmingen zal dienen te worden verfijnd. Verder zal van het planologisch denken uit stelling moeten worden genomen tegen ongezonde of voorbarige verzelfstandiging van bepaalde facetten. Met name voor de openluchtrecreatie lijkt dit gevaar niet denkbeeldig, vooral niet naar mate verzaaging in het zicht komt.

Van de relaties uit zullen ook de bijzondere aspecten van de planologie moeten worden benaderd welke aan deze Hogeschool dienen te worden onderwezen. De natuurlijke gegevens horen daarbij evenzeer als de voorzieningen welke een stadscentrum biedt; met de stedelijke woonwijken is de relatie in het algemeen niet aanwezig.

In grote lijnen is hiermee het gebied van de planologie getekend, de behoefte aan geconcentreerde dialoog en aan beperking van omvang; de personen, die aan het beraad deelnemen zijn aan u voorgesteld. Daarbij moest eerst het grootste probleem buiten beschouwing blijven. Doel van het werk is niet en kan niet zijn het huidige milieu en de huidige samenleving. Wij zijn, zoals door het genootschap 'Architectura et Amicitia' eens is gezegd, de *'kwartiermakers voor de volgende generaties'*.?)

Dit is niet alleen ideëel zo, de maatschappelijke praktijk werkt in

dezelfde richting. Bij een bescheiden bestemmingsplan voor uitbreiding van de bebouwing kunnen de voorbereidingen soms vijf tot zeven jaar in beslag nemen; naarmate er ontwikkelingen van hoger orde in het geding zijn wordt deze periode misschien nog langer.

‘Hebben we dan geen prognoses?’ zult u vragen.

Natuurlijk wordt er met prognoses gewerkt, maar ze zijn in twee opzichten beperkt van inhoud en daardoor op zichzelf niet afdoende als basis voor de toekomst.

De eerste beperking is gelegen in hun kwantitatieve karakter, b.v. twintig miljoen Nederlanders in 2000. Ik ben mij bewust met deze aanduiding tekort te doen aan een serie noodzakelijke en doordachte overwegingen, die tot dit getal met alle varianten erbij hebben geleid, maar de cijfers zouden aan betekenis winnen, wanneer we van deze bevolking andere dingen zouden kunnen weten, n.l. of ze postzegelverzamelaars of sportvissers, producenten of dienstverleners zullen zijn.

De tweede beperking van de prognoses is dat ze gewoonlijk gebaseerd zijn op waarden die worden afgeleid uit waarnemingen die we reeds hebben gedaan. Onverwachte veranderingen kunnen moeilijk in de beschouwing worden betrokken en zo ‘sluipen er spoken tussen de regels in’.

Het probleem van de toekomst in het planologische denken lijkt op het moeilijke militaire probleem, dat bekend staat als ‘Vuren op bewegende doelen’. De loop wijst in dat geval niet naar het doel, maar naar de plaats waar projectiel en doel elkaar misschien ontmoeten. Er zijn alleen trefkansen voorzover het bewegende doel zo wellevend is om te blijven doorgaan in de beweging die werd waargenomen vóór het vuren. Nu is het wel waar dat er voor het ‘bewegende doel’ meer directe aanleiding bestaat om niet zo wellevend te zijn dan voor onze samenleving. Toch zal ook onze toekomst zich vrijwel zeker anders gedragen dan wordt verwacht. Uit een voordracht die VAN MELSEN te Maastricht heeft gehouden, citeer ik:

‘Het is, zoals gezegd, een paradoxale waarheid, dat wij enerzijds geleerd hebben, veel beter dan vroeger de toekomst te beheersen, maar dat anderzijds de toekomst daardoor niet minder onbekend geworden is, ja veeleer onbekender.

De oorzaak daarvan lijkt te zijn, dat wij tot op zekere hoogte wel onze toekomstige wereld kunnen ontwerpen, doch dat daaruit telkens mogelijkheden te voorschijn komen die we tevoren niet hebben voorzien.

De voornaamste oorzaak daarvan zal wel zijn, dat wij voor wat onze wetenschappelijke kennis betreft hebben ontdekt dat we aangewezen zijn op het experiment’.

En enige regels verder:

‘Dat betekent, dat ons kennen en ons kunnen wederzijds van elkaar

afhankelijk zijn geworden, dat we niet meer kunnen weten dan we kunnen realiseren en niet meer kunnen realiseren dan we weten'.⁸⁾

Merkwaardig is de steun aan deze opvatting van de zijde van de schrijver VAN LOGGEM. Op een congres stelde hij dat de science fiction, opgevat als wetenschappelijk toekomstverhaal als literair genre heeft afgedaan: 'In deze tijd', zo zegt hij ongeveer, 'kan de schrijver niet meer bevatten welke mogelijkheden zich in de nabije toekomst voordoen'.⁹⁾

Er is reden om aan te nemen dat de toekomst vele onbekenden bevat die op geen enkele wijze volgens onze prognose-methoden kunnen worden voorspeld. Waarschijnlijk zijn dit zelfs de aspecten die ons het meeste interesseren, want de planologische concepties worden het sterkst beïnvloed, niet door wat we al kenden en kwantitatief zien veranderen, maar door hetgeen we niet kenden en wat zich dus nieuw aandient of spronggewijze toeneemt. Vormen van recreatie zijn daarvan een voorbeeld.

Ook ten aanzien van de toekomstverwachting als deel van ons planologische werk zullen de voorzichtige en de vermetele niet buiten elkaar kunnen.

De voorzichtige zal ernaar streven de methoden van voorspellen te verfijnen. Misschien gaat hij in de leer bij de economie, die drie methoden van voorspellen onderscheidt:

- forecasting, het meest overeenkomend met de methode, die wij gebruiken;
- estimating, beredenerende voorspellingen omtrent bepalende processen;
- alternatieve toekomst die op verschillende wijze worden gesteld.

Indien hij hiermee niet tevreden is, kan hij zich verdiepen in wat DANIEL BELL schrijft in 'Daedalus', het orgaan van de American Academy of Arts and Sciences.

Bell onderscheidt twaalf methoden van toekomst-voorspelling, die ik u in detail op dit ogenblik zal besparen.¹⁰⁾

Een bijzondere betekenis van prognose noemde KRAAYENHAGEN in zijn rede, toen hij zei:

'De prognostiserende arbeid kan evenwel nooit meer zijn dan de aanduiding van mogelijke ontwikkelingen, gebaseerd op bepaalde veronderstellingen, die niet met de komende werkelijkheid behoeven overeen te komen of ten gevolge van een bepaald beleid kunnen worden omgebogen. Stedebouwkundige onderzoeken krijgen meer en meer een taakstellend karakter'.¹¹⁾

De snelle veranderingen in onze samenleving en in het bijzonder de breed samengestelde voorbereiding die aan de veranderingen voorafgaat blijken tot gevolg te hebben dat de toekomst een vrijwel gesloten boek is. Ze is dat meer dan vroeger. De methoden van prognoses ma-

ken kunnen worden verfijnd, maar er zijn belangrijke aspecten die door prognoses alleen niet worden belicht. Zorgvuldige prognoses volgens wetenschappelijke methoden en zorgvuldig afgewogen taken voor de gemeenschap formuleren is primair het werk van de voorzichtigste in de denk- en werkgroep. Ook de vermetele in de groep heeft zijn inbreng.

Zijn reactie op een onbekende toekomst zal meer zijn het doorwerken van mogelijke alternatieven in zijn eigen taal, die der vormen. Deze vormen lokken dan weer critiek uit en zo wordt het uitzicht op nieuwe mogelijkheden steeds opgehouden. Omdat vooral hij steeds een open oog zal houden voor die onbekende alternatieven, koppelt hij in vele gevallen ten opzichte van de toekomst de voorzichtigheid aan de vermetelheid. Juist van hem kunnen we praktische gedragsregels verwachten die als volgt kunnen worden geformuleerd:

- leg het plan zo weinig mogelijk vast en maak het derhalve zo globaal mogelijk;
- leg het plan zo laat mogelijk vast en beoefen de planologie, zo veel als het kan, als de kunst van het weloverwogen weglaten;
- houd door goed, efficiënt overleg denken en besluiten zo dicht mogelijk bijeen;
- verbeter de informatie en de verwerking ervan in nieuwe plannen en schep mogelijkheid voor experimenten, zelfs op vrij grote schaal.

Alleen het zinvol samenbrengen van sterk uiteenlopende kennis en kunde, in de gestalte van sterk verschillende mensen kan tot een verantwoorde vormgeving van ons milieu, dus ook van dat van onze nazaten leiden. Dat is de overtuiging waaruit het voorafgaande is neergeschreven. Maar met het aanwijzen van deze werkwijze is mijn taak niet af. Er zal nog moeten worden gedacht over de mensen voor wie het milieu wordt ontworpen, die erin leven, maar wier leven anderzijds door het milieu ook beperkingen krijgt opgelegd. Die beperkingen zijn onvermijdelijk aan elke keuze verbonden, ze kunnen een last zijn maar ook de eigen creativiteit prikkelen.

Van die mensen interesseren ons vanzelfsprekend in de eerste plaats de gedragingen in de ruimten, behorend tot een natuurlijke of culturele omgeving. Ook de achtergronden van die gedragingen hebben onze belangstelling. Over beide onderwerpen wil ik enkele opmerkingen maken. Om niet de indruk bij u te wekken dat ik teveel van een vooropgezet levenspatroon uitga, maak ik die opmerkingen in de genoemde volgorde, eerst de gedragingen en dan een mogelijke achtergrond.

Het ruimtelijk gedrag houdt m.i. nauw verband met de welvaart; in het algemeen ontwerpt men de toekomst in de overtuiging dat de welvaart 'aanhoudt'. De welvaart heeft weldadig gewerkt op vrijwel alle gebieden van de menselijke samenleving en heeft o.m. de mens verlost van de ruimtelijke gebondenheid. Verplaatsing, verlaten van

stad of dorp, hetzij tijdelijk, hetzij voor goed, was voor weinigen weggelegd, en een verplaatsingspatroon als wij nu kennen, bestond vijftig jaar geleden niet. In dit opzicht is vrijheid in de plaats van determinatie gekomen. Er is evenwel niet universeel vrijheid gewonnen, de urbanisatie betekent wel vrijheid, maar is zelf zo onontkoombaar dat ze als proces gedetermineerd is. Ja, het lijkt zo te zijn dat de grote lijnen van de verdere urbanisatie van ons land in hoge mate gedetermineerd zijn. Hiermee bedoel ik niet dat het publiceren van de tweede nota op zichzelf die determinatie is, maar dat de resultaten tevens de verhouding der krachten weergeven die bij de besluitvorming betrokken zijn.¹²⁾

Belangrijke wijzigingen schijnen derhalve buitensporig grote krachtsinspanning te eisen.

De urbanisatie zelf en zelfs de grote lijnen ervan mogen dan niet meer ter keuze staan, het geheel in ontwikkeling is erop ingericht dat daarbinnen vrije verplaatsing mogelijk is en de ter beschikking staande tijd maakt verplaatsing ook mogelijk. Wordt de vrijheid ook benut? Het schijnt dat niet velen de verantwoordelijkheid voor een keuze willen dragen, die onverbrekelijk bij de vrijheid behoort, want vrijheid zonder verantwoordelijkheid is even gedetermineerd als instinct.

Zo kan het wellicht worden verklaard dat er veel kuddegeest en naperij wordt geconstateerd naarmate de keuze voor iedereen groter wordt. Voor een stadsbewoner schijnt het kiezen van een route door een onbekend bos een griezelige zaak te zijn, omdat de keuze in wezen onbeperkt is.

Het komt mij dan ook voor dat de vrijheid het sterkst kan worden beleefd dichtbij de bekende omgeving. Het dient in huis te beginnen, en in steeds wijdere kringen te worden getrokken. Hier zijn programma-punten aan de orde voor de woning, de woninggroep en de buurt, terwijl tevens kan worden geconcludeerd dat de kortste afstand tot de knutselgelegenheid, speelruimte, sportvelden en wandelingen in het algemeen de beste is.¹³⁾

De werkelijkheid is geheel anders, men moet veelal relatief grote afstanden afleggen om te bereiken wat men wil of wat een ander voor ons heeft gewild.

Geschiedt de verplaatsing zelf vrijwillig? Is het vermaak-op-zichzelf? Zo ja, voor hoevelen? Bijzonder moeilijke vragen, omdat niemand kiezen kan uit alternatieven, die hij deels kent en deels niet, omdat ze niet bestaan. Pas wanneer voorzieningen voor vrij gekozen handelingen in de nabijheid van de woningen worden gebracht, zal men de invloed op de verkeers- en vervoersstroom kunnen vaststellen.

Zo kan het zijn dat het wonen in ere wordt hersteld. Wonen – een wereld van relaties en daarom de kern van de planologie.

Het is indrukwekkend te merken, welk een grote aandacht er bij de denkers van deze tijd voor het wonen is.

BOLLNOW onderscheidt o.a. twee manieren van denken over ruimte, de mathematische ruimte en de leefruimte. Plaatsbepaling in de

mathematische ruimte geschiedt b.v. door onderling loodrechte assen, waarvan we het snijpunt nulpunt noemen. De plaats van het nulpunt kan in principe overal zijn, zegt BOLLNOW. Het nulpunt van de leefruimte nu is het wonen, in uitgebreide zin opgevat.¹⁴⁾

Als het centrale thema beheerst dezelfde gedachte het pas verschenen boek 'Bouwen wonen leven'. Mijn oude leermeester GRANPRÉ MOLIÈRE koos in dit boek tot motto een woord van DE SAINT-EXUPÉRY:

*'J'ai découvert une grande vérité
A savoir que les hommes habitent'*

TELLEGEN verbindt in hetzelfde boek het wonen met de 'heelheid' van het leven.¹⁵⁾

Zijn de mensen er zelf ook niet aan toe het wonen in ere te herstellen, juist omdat we de vrijheid hebben verworven, er vrijwel voortdurend omheen te cirkelen?

Gaan we onze aandacht van alle bewegende producten van onze tijd afwenden en naar de in rust verkerende producten toe richten? Ook de planoloog volgt in dit opzicht de grootse poging van de Stichting Architecten-Research, om het wonen te realiseren met behulp van het industriële product maar met de mogelijkheid van keuze, van veranderingen, en aanpassing aan nieuwe omstandigheden. Ook het blad 'Forum voor architectuur en daarmee verbonden kunsten' heeft in dit opzicht vele ogen geopend.

'De mens is bezig zichzelf weer te ontdekken', zei Minister CALS ter gelegenheid van de opening van de nieuwe collegezalen in Eindhoven. Inderdaad, door de betere omstandigheden is de mens steeds minder als ding of werkkraft te beschouwen en, gelukkig, steeds meer als een zelfstandig beslissend, dat is kiezend wezen met volstrekt unieke eigenschappen.

De wereld om hem heen is een wereld van relaties ten opzichte van hemzelf. In het algemeen gesproken is er een nieuwe stuwning merkbaar

- naar de kracht achter de zichtbare wereld;
- naar de zichtbare wereld zelf en daarin vooral
- naar de medemens in de twee opzichten van mens naast ons en mens na ons.

Wie mee wil in deze stuwning, dient een aantal eigenschappen te ontwikkelen:

- openheid om in steeds wijdere verbanden, nationaal, internationaal en mondiaal te kunnen leven;
- vermogen om het eigene te relativieren en zich in andermans schoenen te kunnen denken;
- bewegelijkheid van denken om vrijheid te geven;
- de durf vrijheid te gebruiken en onbekende wegen te betreden, door HARVEY COX in het beeld van het verkeersklaverblad getekend en positief gewaardeerd;¹⁶⁾

– de bereidheid om op eigen vermogens te vertrouwen en anoniem te functioneren, door dezelfde Cox aangeduid als zitten voor het schakelbord, en weer niet afbrekend bedoeld maar in gunstige zin.¹⁷⁾

De mens die deze eigenschappen bezit, open naar vele kanten van het gemeenschappelijke leven, fier omdat hij het kiezen en de verantwoording ervoor aandurft, die rekent met de mens naast hem en na hem, heeft deze eigenschappen gemeen met de mens die de bodem cultiveert en die begin en eind van deze Hogeschool is.

De mens in een geurbaniseerde en geseclariseerde wereld leeft in andere omstandigheden en cultiveert de fysieke gegevens op een volstrekt andere manier. Toch kan de wijze, waarop hij in het leven staat, overeenkomsten vertonen met degene die door alle eeuwen heeft geplant en gesnoeid, gezaaid en geoogst,

niet onnodig geïmponneerd door de techniek maar ze wel gebruikend, niet onnodig geïmponneerd door de traditie, maar ze evenmin niets ontziend over boord gooiend,

sterk bewust van het feit dat het verantwoord nieuw creëren de meeste inspanning vergt en ook waard is, en dat het planten en snoeien, zaaïen en veredelen de toekomst mede in een bepaalde richting stuurt zonder dat we die daarom kennen.

In het voorafgaande is zo weinig mogelijk over begrippen apart gesproken en zo veel mogelijk over mensen, voorzichtigen en vermetelen, en samen vormgevers en gebruikers van een nieuw milieu. Ten dele had dat het karakter van een prognose. Ik hoop dat een en ander juist aan een inrichting van hoger onderwijs enige betekenis zal hebben als taakstellende prognose bij de vorming van jonge mensen.

Ik ben er persoonlijk van overtuigd dat bij die vorming, naast het verwerven van kennis, in toenemende mate het structureren van de persoonlijkheid noodzakelijk zal zijn.

Nu ik met deze rede in het openbaar mijn ambt van gewoon hoogleraar in de planologie aanvaard, betuig ik mijn eerbiedige dank aan H.M. de Koningin, dat Zij mij dit verantwoordelijke werk heeft willen toevertrouwen.

Mijne Heren leden van het Bestuur van de Landbouwhogeschool,

U ben ik bijzonder erkentelijk dat u mij hebt willen aanbevelen. Ik betreurt het dat het heengaan van KRAAYENHAGEN, door mij als persoon zeer gewaardeerd, de aanleiding tot die aanbeveling was.

Waarde Collegae,

Toen mijn besluit om een eventuele benoeming te aanvaarden gevallen was, waren vele aspecten van de toekomst, net als bij de planologie, onzeker. Een van die aspecten was het contact, dat ik met u zou kunnen krijgen. Ik had hier niet gestudeerd, ik had al vele jaren in het vrije beroep gewerkt en dacht daardoor over vele zaken anders dan

u. Toch hebt u mij terstond hartelijk en vanzelfsprekend als een der uwen beschouwd en dat heeft mij het intreden in uw gelederen zeer vergemakkelijkt.

Daarvoor dank ik u ten zeerste; graag bied ik u allen mijn gevoelens van open en prettige collegialiteit aan.

Waarde Collega Vroom,

U was het grootste avontuur, dat ik tegemoet ging, omdat tevoren vaststond, dat wij alleen in samenwerking aan de opdracht zouden kunnen voldoen die ons werd gegeven. We kenden elkaar echter niet en het stond niet tevoren vast, dat we elkaar zo volledig zouden begrijpen. Het geeft mij een gevoel van groot vertrouwen in de toekomst dat de samenwerking met u reeds nu een verrijking voor mij betekent, ook ten aanzien van de persoonlijke verhoudingen.

Waarde Meijer en Aldenberg,

Ons gezamenlijk beraad over de opzet van de studie wordt gekenmerkt door grote openheid en een goede geest. Reeds nu wil ik, naast collega Vroom, ook u beiden daarvoor in het openbaar dankzeggen.

Dames en Heren Stafleden,

Voorzover ons werk tot contacten leidt, zeg ik u graag de meest hartelijke samenwerking toe.

Ik ben mij bewust dat alleen op basis van zo een uitwisseling de best denkbare resultaten worden geboekt.

Waarde Petri,

Tot u spreek ik graag een kort persoonlijk woord. We kenden elkaar wel lang, maar niet zo grondig.

Onder moeilijke omstandigheden hebt u KRAAYENHAGEN tijdens zijn ziekte en na zijn overlijden vervangen. Uw energie en studiezijn zijn bijzonder groot en ik wil op dit ogenblik mijn bewondering uitspreken voor wat u, dankzij deze eigenschappen, vooral in die periode, hebt gedaan.

De wijze waarop u uw ervaring daarna te mijner beschikking hebt gesteld en stelt, waardeer ik bijzonder. Ik vertrouw ten volle dat wij de goede verstandhouding die wij reeds hebben, in de toekomst nog verdiepen, naar ik hoop tot profijt van beiden.

Voor ik mij tot slot tot de studenten richt, zou ik een enkel woord willen zeggen tot enkele aanwezigen die niet tot de bevolking van de Landbouwhogeschool horen.

De overgang van particulier architect-stedebouwkundige naar hoogleraar heeft niet alleen voor mij een grote omschakeling betekend.

De partners en junioren, het personeel in de beide bureaux, die ik grotendeels verlaten heb, hebben zich ook in een vrij plotselinge ver-

andering moeten schikken. Zij hebben dat blijmoedig gedaan en ik ben daarvoor zeer dankbaar. Ik hoop van harte dat de contacten niet verbroken worden, want wat is waardevoller voor mij dan het horen van zo vertrouwde stemmen uit de practijk?

Dames en Heren Studenten,

Om u draait deze Hogeschool grotendeels. Van alle groepen en personen die ik reeds heb genoemd, is het contact met u het grootst en het meest verantwoordelijk. Als ik mij niet positief tot dit contact aangetrokken had gevoeld, had ik mijn benoeming niet behoren te aanvaarden.

Mijn verschijning zal uw vrije tijd waarschijnlijk niet doen toenemen, maar dat behoeft geen belemmering te zijn voor een hartelijke verhouding. U zult uzelf uiteraard veel moeite moeten getroosten voor uw vorming, maar voor mij is die nu een levenstaak.

Niet alleen die paedagogische opgave, maar ook het omgaan met u als jonge mensen met een levensdoel, met energie en idealisme betekenen voor mij heel veel en vooral dat deel van mijn taak maakt deze dag tot een hoogtepunt in mijn leven.

Ik dank u voor uw aandacht.

NOTEN

1. Hoe bepaalt de geschiedenis het heden?, J. HUIZINGA, Rede. Uitg. Tjeenk Willink - Haarlem, 1946.
2. Dramatische Werken, HENDRIK IBSEN, uit het Noors vertaald door J. CLANT v.D. MIJLL - PIEPERS, Meulenhoff (1912). Uit 'Spoken', 2de bedrijf, blz. 206.
3. 'Bouwen wonen leven', door Dr. F. T. DIEMER-LINDEBOOM, Prof. dr. ir. F. Ph. A. TELLEGEN, prof. ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE en Jhr. ir. J. DE RANITZ, uitg. de Bussy, Amsterdam 1966, blz. 71 v.v.
4. Moderne Planologie, prof. dr. W. STEIGENGA. Aula-boeken Utrecht-Antwerpen 1964, blz. 13.
5. 'De stedenbouw in de huidige maatschappelijke ontwikkeling', prof. ir. A. KRAAYENHAGEN, intreerede 1959, uitg. Veenman, blz. 8.
6. 't Schone van Natuur passeert doch alle Const', drs. E. R. MEIJER, openbare les 1966, blz. 4.
7. 'Over de gestalte van onze materiële omgeving', Cahier Architectura et Amicitia, blz. 10.
8. 'De verantwoordelijkheid voor de onbekende toekomst', Academie van Bouwkunst, Maastricht 1965, rede van prof. dr. A. G. M. VAN MELSEN, afgedrukt in Bouwkundig Weekblad, 18 jan. 1966, blz. 2.
9. Congres over Science Fiction, 1966.
10. 'Twelve Modes of Prediction', DANIEL BELL, Daedalus 1964, blz. 845.
11. 'De stedenbouw in de maatschappelijke ontwikkeling', Prof. ir. A. KRAAYENHAGEN, intreerede 1959, uitg. Veenman, blz. 6.
12. Tweede Nota over de Ruimtelijke Ordening in Nederland, Staatsuitgeverij 1966, b.v. kaartbijlage III.
13. 'Bouwen wonen leven' door dr. F. T. DIEMER-LINDEBOOM, prof. dr. ir. F. Ph. A. TELLEGEN, prof. ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE en Jhr. ir. J. DE RANITZ, uitg. de Bussy, Amsterdam 1966, blz. 44, 89, b.v.
14. Mensch und Raum, O. F. BOLLNOW, Kohlhammer, 1963, blz. 55 v.v.
15. 'Bouwen wonen leven' door dr. F. T. DIEMER-LINDEBOOM, prof. dr. ir. F. Ph. A. TELLEGEN, Prof. ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE en Jhr. ir. J. DE RANITZ, uitg. de Bussy, Amsterdam 1966, blz. 101.
16. 'De stad van de mens', HARVEY COX, Ambo, Utrecht 1965/1966, blz. 52.
17. 'De stad van de mens', HARVEY COX, Ambo, Utrecht 1965/1966, blz. 65.